

tinsahı : 1027/1618'den önce, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 1285/2) ve Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan metinler (Hacı Mahmud Efendi, nr. 4394) manzum olup kütüphanelerde isimleri bilinmeyen mensur makteller de vardır (İÜ Ed. Fak., Seminer Ktp., nr. 3346, 4030).

XVI. yüzyıla ait Türkçe maktellerin önemli kısmı Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'nin *Ravzatü's-şühedâ'* adlı eserinin doğrudan veya ilâvelerle tercümesidir. Bu eser Câmî-i Rûmî'nin *Saâdetnâme'si* (istin-sahı: 999/1590-91; İÜ Ktp., TY, nr. 2374) ve Âşık b. Ali Nattâî'nin *Ravzatü's-şühedâ'sı*yla (Beyazıt Devlet Ktp., nr. 3634) Anadolu Türkçesi'ne; Neşâtî'nin *Şühedânâme'si*yle (Araslı, s. 264-265) Âzerî Türkçesi'ne; Askerî, Hüyî, Saykalî gibi sanatkârlar tarafından Orta Asya Türkçesi'ne (Özbekistan Sovyet Rusya Hanlar Akademisi Şark Kol Yazmaları, VII, 342-344) çevrilmiştir. Maktel türü içinde Fuzûlî'nin 954 (1547) yılından önce kaleme aldığı *Hadikatü's-suadâ'nın* müstesna bir yeri vardır (bk. HADİKATÜ'S-SUADÂ').

XVII. yüzyıldan itibaren Türk edebiyatında maktel sayısı oldukça azalır. Bununla birlikte Tanzimat'tan sonra olduğu gibi günümüzde de Şii ve Sünnî yazarlar tarafından Kerbelâ Vak'ası ile ilgili eserlerin yazılmasına devam edilmektedir. Bunların önemli bir kısmında XIV. yüzyıldaki maktellerin temel özelliklerinin az veya çok korunduğu görülmektedir. Hasan İpçi'nin *Menâkıb-ı Âl-i Resûl* (İstanbul 1960), Âsım Köksal'ın *Hz. Hüseyin ve Kerbelâ Fâciası* (Ankara 1979), Ziya Şakir'in, *Kerbelâ Vakası ve Kerbelâ'nın İntikamı* (İstanbul 1981) bunlar arasında sayılabilir.

Urdu edebiyatında genellikle Fars edebiyatını takip eden şairler Kerbelâ Vak'ası ile ilgili eserler de kaleme almışlardır. Maktel türü bilhassa Şiîler'in yaşadığı Leknev, Caunpûr gibi bölgelerde sevilmiş ve rağbet görmüştür. Urdu edebiyatının maktel konusunda en tanınmış şairleri XIX. yüzyılda yaşayan Mîr Bebr Ali Enîs, Selâmet Ali Debîr ve Mîr Muzaffer Hüseyin Zamîr'dir (ayrıca bk. HÜSEYİN [Literatür]).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Tâvûs, *el-Melhûf 'alâ katlâ 't-tufûf* (nşr. Fâris Tibrîziyân), [baskı yeri yok] 1414 (Dârü'l-üsve); Fuzûlî, *Hadikatü's-süedâ* (haz. Şeyma Güngör), Ankara 1987, s. LX-LXXI; Storey, *Persian Literature*, I/1, s. 211-235; Özbekistan Sovyet Rusya Hanlar Akademisi Şark Kol Yazmaları, Taşkent 1954, VII, 342-344; Browne, *LHP*, I-IV, tür.yer.; Hamit Araslı, *Büyük Azerbaycan Şairi*

Fuzulî, Bakü 1958, s. 264-265; Sezgin, *GAS*, I, 297, 307, 308-309; Ursula Sezgin, *Abû Mihnaf*, Leiden 1971, s. 42, 43, 46, 52, 61, 85, 107, 116-123, 133; Münzevî, *Fihrist*, VI, 4414, 4419, 4432-4433, 4473-4476; Mustafa Asım Köksal, *İslâm Tarihi: Hazretî Hüseyin ve Kerbelâ Fâciası*, Ankara 1984, tür.yer.; Nurcan Özal Güder, *Kastamonulu Şâzi, Maktel-i Hüseyin* (doktora tezi, 1997), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; Halil Toker, *Hindistan'da Farsça ve Urduca Şiir ve II. Bahâdır Şâh Devri Şâirleri* (doktora tezi, 1995), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 106-107; Metin And, *Ritüelden Drama, Kerbelâ-Muharrem-Ta'ziye*, İstanbul 2002, s. 35, 224-226; I. Mélikoff, "Le drame de Kerbelâ dans la littérature épique turque", *REI*, XXXIV (1966), s. 133-148; Bedri Noyan, "Bektaşî ve Alevilerde Muharrem Âyini ve Mâtem Erkânı", *HK*, sy. 1 (1984), s. 81-101; S. Günther, "Maqâtil Literature in Medieval Islam", *JAL*, XXV (1994), s. 205-206; Ahmed Ateş, "Hüseyin", *JA*, V/1, s. 639-640; Abdülkadir Karahan, "Maktel", *ML*, VIII, 278.

ŞEYMA GÜNGÖR

MAKTÛ

(المقتوع)

Tâbiîn ve tebeu't-tâbiînin söz ve fiilleri anlamında hadis terimi.

Sözlükte "kesmek" anlamındaki *kat'* kökünden ism-i mef'ûl olan *maktû'* "kesilmiş, kesik" demektir. Terim olarak "tâbiîn yahut tebeu't-tâbiînden birinin söz veya fiili ya da isnadı onlara kadar varmakla birlikte daha ileri gidemeyen hadis" mânasında kullanılmaktadır. Böylece sahâbeden sonra gelen neslin söz ve fiillerinin de bir hadis çeşidi olarak kabul edildiği görülmektedir. II. (VIII.) yüzyıldan itibaren İslâm âlimleri ve özellikle muhaddisler Hz. Peygamber'in, "Özmettimin en hayırlı nesli benim zamanımda yaşayanlardır, sonra onları takip edenler, daha sonra da bunların peşinden gelenlerdir" (Buhârî, "Fezâ'ilü aşâbî'n-nebî", I; Müslim, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 214) meâlindeki hadisiyle övülen ilk üç nesli (sahâbe, tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn) diğer nesillerden farklı saymışlardır. Şahıslarını Resûl-i Ekrem'in faziletli kabul ettiği bu insanların sözlerini ve davranışlarını sıradan insanların söz ve davranışlarından ayrı olarak ele alıp özel bir değerlendirmeye tâbi tutmuşlardır. Ancak bu âlimlerin bütün tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn nesillerinin değil ilmi hüviyetleri, ahlâkî üstünlükleri ve uygun kişilikleriyle kendilerini kabul ettiren, yaşadıkları dönemde sorumluluklar üstlenen, söz ve davranışları ile İslâm'ı temsil eden seçkin şahsiyetlerin söz, fetva ve hareketlerini ele alıp bir hadis çeşidi olarak görmüşlerdir. Genelde muhaddisle-

rin kanaati böyle olmakla birlikte Bedredin ez-Zerkeşî maktûun bir hadis çeşidi olarak kabul edilmesini doğru bulmamaktadır. Bazı kaynaklarda ise onun bu görüşünün aksine tâbiîn ve tebeu't-tâbiînden sonra gelenlerin sözlerine de maktû denebileceği ileri sürülmektedir (İbn Hacer el-Askalânî, s. 112).

Maktû terimini ilk defa, hadis terimlerinin henüz yerleşmediği II. (VIII.) yüzyılda İmam Şâfiî "isnadi muttasıl olmayan münkatî hadis" anlamında kullanmıştır. Daha sonra Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî, Taberânî ve Dârekutnî gibi III (IX) ve IV. (X.) yüzyılların bazı muhaddisleri bu konuda onu takip etmişlerdir. Aynı kökten türeyen bu iki terimin zaman zaman karıştırıldığı ve birbirinin yerine geçtiği olmuştur. Zeynüddin el-İrâkî'nin belirttiğine göre hadis hâfızı Ebû Bekir el-Berdîcî tâbiînin sözleri için münkatî terimini kullanmış, ancak hadis usulü âimleri bunu yanlış sayarak kendisini eleştirmişlerdir. Bilindiği kadarıyla maktû "tâbiînin sözü" mânasında ilk kullanan âlim Hatîb el-Bağdâdî'dir. *el-Câmî' li-ahlâk'r-râvî ve âdâbi's-sâmî'* adlı eserinde bazı tâbiîlerin sözlerini naklettikten sonra, "Bu maktû hadislerdendir" diyerek maktûun terim anlamına işaret etmiş ve maktû hadisleri "isnadi tâbiînde kalan rivayetler" diye tarif etmiş, İbnü's-Salâh da bu tarifi benimsemiştir ('*Ulûmü'l-hadis*, s. 47). Maktû terimi senedin değil metnin sıfatı olduğu halde birçok hadis usulü kitabında buna dikkat edilmemiş, İbn Hacer el-Askalânî gibi bazı usul yazarları, "Maktû metinle, münkatî senedle ilgili bir konudur" diyerek bu iki terim arasındaki farkı göstermişlerdir (*Nüzhetü'n-nazar*, s. 112).

İslâmî eserlerin pek çoğunda maktû hadise rastlamak mümkünse de bunlar özellikle Abdürrezzâk es-San'ânî'nin *el-Muşannef'i*, İbn Ebû Şeybe'nin *el-Muşannef'i*, Tahâvî'nin *Şerhu Me'âni'l-âşâr'ı*, İbn Ebû Hâtim'in *Tefsîr'i* ve İbn Cerîr et-Taberî'nin *Câmî'u'l-beyân'ı* gibi rivayete dayanan hadis ve tefsir kaynaklarında bulunmaktadırlar. Bu terimi kullanmamakla birlikte *Kütüb-i Sitte* musannifleri de kitaplarında maktû rivayetlere çokça yer vermişlerdir. "Eser" diye de anılan maktû hadis kavfî ve fiilî olmak üzere ikiye ayrılır. Muhammed b. Sîrîn'in, "Bu hadis ilmi dindir, şu halde dininizi kimden aldığınıza dikkat edin" sözüyle (Müslim, "Muqaddime", 5) Hasan-ı Basrî'nin, "Selâm vermek sünnet, almak ise farzdır" sözü (Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, s. 358)

kavfî maktûun, “Mesrûk, ev halkı ile arasına bir perde çekerek namaza durur, onları dünyalarıyla baş başa bırakırdı” rivayeti de (Ebû Nuaym, II, 96) fiilî maktûun örnekleridir.

Hadis ve haberleri senedleriyle birlikte nakletme geleneğinin terkedilmeye başlandığı V. (XI.) yüzyıldan itibaren maktû haberler etrafında ciddi bir problem doğmuş, rivayet konusunda titiz davranmayan bazı kişiler maktû haberleri “kâle Hasan el-Basrî, kâle Muhammed b. Sîrîn” diye rivayet etmek yerine bazı sözlerin başına “kâle Resûlullah” ibaresini ilâve edip onları Hz. Peygamber’in sözü olarak nakletmişlerdir. Hadis diye uydurulan rivayetleri derlemeye çalışan mevzûât müellifleri, Resûl-i Ekrem’in hadisleri arasında bulamadıkları bu tür sözleri mevzû olarak nitelemişlerdir. Mevzû denilen birçok söz üzerinde yapılacak bir araştırma onların maktû hadis olduğunu ortaya çıkaracaktır. Meselâ, “Sâlih insanların anıldığı yere rahmet iner” sözü (Aclûnî, II, 70) Süfyân b. Uyeyne’ye ait olduğu halde birçok kitapta Hz. Peygamber’e nisbet edilerek nakledilmiş, hadis olmadığı anlaşıncı da mevzuât kitaplarına girmiştir (Ali el-Kârî, s. 161; Şevkânî, s. 508). Ömer b. Bedr el-Mevsilî, uydurma rivayetleri toplayan müelliflerin mevzû zannederek kitaplarına aldıkları sahâbe, tâbiîn ve tebeu’t-tâbiîn sözlerini *Mârifetü’l-vukûf ‘ale’l-mevkûf* adlı eserinde bir araya getirmiştir.

Maktû hadis isnad yönünden muttasıl veya münkati’ olabileceği gibi metnin durumuna ya da senedinde yer alan râvilerin adâlet ve zabtına göre sahih, hasen veya zayıf da olabilir; onun sahih oluşu, Resûl-i Ekrem’den alındığını değil kendisine nisbet edilen tâbiînin sözü olduğunu gösterir. Eğer maktû bir hadiste Hz. Peygamber’den alındığına işaret eden bir ipucu bulunursa mürsel, sahâbîden alındığını gösteren bir husus varsa mevku’f diye nitelendirilir.

Âlimlerin genel kanaatine göre maktû hadis dinî konularda bağlayıcı bir delil sayılmaz. Abdullah b. Abbas ve Enes b. Mâlik gibi sahâbîlerle görüştüğü için küçük tâbiîlerden sayılan Ebû Hanîfe’nin Resûlullah’tan gelen hadisleri baş üstünde tutmakla beraber ashâbın ihtilâf ettiği görüşlerden dilediğini alacağını, tâbiînden nakledilen rivayetlere bağlı kalmayacağını, kendisinin de onlar gibi ihtihadda bulunacağını söylemesi onun maktû hadisi bağlayıcı olmayan bir delil kabul ettiğini göstermektedir. Bundan dolayı kendisine

tâbi olan re’y ekolü kıyâs-ı celi ile amel etmeyi maktû rivayetlerle amel etmeye tercih etmiştir. Ancak sahâbe döneminde yaşayıp fetvalarıyla meşhur olan Alkame b. Kays, Mesrûk b. Ecda’, Kâdî Şüreyh, Saîd b. Müseyyeb, İbrâhim en-Nehaî, Mücâhid b. Cebr, Şa’bî ve Hasan-ı Basrî gibi tâbiîlerle bunların ilminden faydalanıp yetişen tebeu’t-tâbiînin maktû haberlerinin delil olarak kullanılabilmesi söylenmektedir. Bunlar, Kur’an ve hadisi aslına uygun ve en doğru biçimde nakledip yorumladıkları için onların söz ve fiillerini bugünün mahkeme icthadları gibi bağlayıcı yönü bulunan yorumlar olarak değerlendirmekte yarar vardır. Bazı usul âlimleri, özellikle âyetlerin nüzûl sebeplerine işaret eden ve sadece Resûl-i Ekrem’den nakil yoluyla öğrenilebilecek bilgiler ihtiva eden maktû hadisleri merfû hükümde maktû saymışlar ve bunları delil kabul etmenin gerekli olduğunu söylemişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, “Fezâ’ilü aşhâbi’n-nebî”, 1; a.mlf., *el-Edebü’l-müfred* (nşr. M. Fuâd Abdülbâki), Kahire 1379, s. 358; Müslim, “Muḥaddime”, 5, “Fezâ’ilü’s-şahâbe”, 214; Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 96; İbnü’s-Salâh, “*Ulûmü’l-hadis*”, s. 47; Nevevî, *İrşâdû tullâbi’l-hakâik* (nşr. Nûreddin İtr), Beyrut 1411/1991, s. 78-79; İrakî, *Fethu’l-muḡis*, s. 55; İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü’n-nazar fi tavzihi Nuḫbeti’l-fiker* (nşr. Nûreddin İtr), Dimaşk 1413/1992, s. 111-112; Süyûtî, *Tedribü’r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatif), Beyrut 1399/1979, I, 194-195; Ali el-Kârî, *el-Esrârü’l-merfû’a fi’l-aḫbârü’l-mevzû’a* (nşr. Saîd Zağlûl), Beyrut 1405/1985, s. 161; Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ’*, II, 70; Emîr es-San’ânî, *Tavzihu’l-efkâr* (nşr. Salâh b. Muhammed b. Uveyza), Beyrut 1417/1997, I, 241; Şevkânî, *el-Fevâ’idü’l-mecmû’a*, Kahire 1380/1960, s. 508; Abdülhay el-Leknevî, *Zaferrü’l-emânî* (nşr. Abdülfeṭtâh Ebû Guddes), Beyrut 1416, s. 339-340; Tâhir el-Cezâirî, *Tevcihü’n-nazar*, Beyrut, ts. (Dârü’l-marîfe), s. 67-68; Mahmûd et-Tahhân, *Teysiru muṣṭalahi’l-hadis*, İstanbul, ts. (Dersaadet), s. 133-135; Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ’işü’l-haşis*, Kahire 1377/1958, s. 46; M. Tayyib Okıç, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler*, İstanbul 1959, s. 18; *Tecrid Tercemesi*, I, 128, 136-137; Abdullah Sîrâceddin, *Şerhu Manzûmeti’l-Beykûniyye*, Halep 1398, s. 69-71; Talât Koçyiğit, *Hadis İstilahları*, Ankara 1980, s. 210; Subhî es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve İstilahları* (trc. M. Yaşar Kandemir), Ankara 1981, s. 176-177; Ahmed Ömer Hâşim, *Kavâ’idü’l-üşûli’l-hadis*, Beyrut 1404/1984, s. 140; Ali Yardım, *Hadis*, İzmir 1984, I, 36, 40-42; Hasan M. Makbûlî el-Ehdel, *Muṣṭalaḫü’l-hadis ve ricâlüh*, San’a 1410/1990, s. 153-154; M. Accâc el-Hatib, *el-Muḫtaşarü’l-veciz fi’l-ülûmi’l-hadis*, Beyrut 1411/1991, s. 192-193; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 209; İsmail L. Çakan, *Hadis Üsûlü*, İstanbul 2001, s. 120-121.

MÂKÛ

(ماكو)

İran Azerbaycanı’nda eski bir hanlık merkezi olan şehir.

İran’ın kuzeybatısında, Türkiye sınırına 22 km. mesafedeki bir kesimde ve Anadolu’dan doğan Zengimar (Sarıs) suyunun geçtiği dar bir boğazda kurulmuştur. İslâm öncesi kaynaklarında Şâvâşân adıyla da anılan şehrin bugünkü adının aslında Mâh-kûh olduğu ve “Medler dağı” anlamına geldiği ileri sürülmektedir (*EI*² [İng.], VI, 202). Hamdullah el-Müstevfî şehrin ismini Mâkûye şeklinde zikreder.

Çok eski bir iskân bölgesinde yer alan Mâkû’nun ilk defa Sâsânî döneminde adı geçer. Bölgede bulunan birçok Ermeni kalıntısı da şehrin o dönem tarihindeki önemini gösterir. Buna rağmen İslâm tarihçi ve coğrafyacılarının çoğu şehirden hiç bahsetmez; sadece Müstevfî Nahçıvan’a bağlı yerleşim merkezleri arasında adını sayar. Mâkû halkı, bölgenin müslümanlarca fethinden sonra da uzun süre Hıristiyanlığa olan bağlılığını devam ettirmiştir. Timur zamanında şehir onunla anlaşma yapan bir Hıristiyan prensi tarafından yönetiliyordu. Bu dönemde prensin bir oğlu Semerkant sarayına götürülmüş ve orada müslüman olmuştur.

1406’da Mâkû Karakoyunlular’ın eline geçti, bu tarihten itibaren halkının Müslümanlığı kabul etmesi ve Türkleşmesi hız kazandı. 1574 yılında Osmanlı Devleti, Mahmûdî Kürt kabilesi reisi İvaz Bey’i Mâkû’yu İranlılar’dan alıp burada bir kale yapmakla görevlendirdi. Osmanlı döneminde özellikle bu kalenin bölgede cereyan eden olaylarda önemli bir yeri olmuştur. İvaz Bey’in ocaklığına verilen Mâkû’ya 1605’te Safevî Şahı I. Abbas saldırdıysa da kabilenin malını ve mülkünü yağmalamasına rağmen kaleyi alamadı. 1639 yılında IV. Murad, Mahmûdî beyini görevinden azletti ve Vezir Kara Mustafa Paşa aracılığıyla Kasrışirin Antlaşması çerçevesinde Safevîler’den bölgede bulunan Kotur Kalesi’yle birlikte Mâkû Kalesi’nin de yıkılmasını istedi. Her ne kadar kaleler yıkıldıysa da Kotur ve Mâkû, IV. Murad’ın ölümünden sonra İranlılar tarafından tekrar işgal edildi. Kalelerin yıkılma sebebinin her iki devletin de huzurunu kaçıran Kürt isyancılara